

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE TEOLOGIE ROMANO-CATOLICĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ RELIGIE, CULTURĂ,
SOCIETATE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Orgile bisericesti din trei protopopiate romano-
catolice din Arhidieceza de Alba Iulia**

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Holló László

Candidat:

Gál Hunor

Cluj-Napoca

2025

Cuvinte cheie: instrumente muzicale, orgă Biserică, orgile Transilvaniei, constructor de orgi, arhive, Arhiepiscopie, Arhidiacon.

Cuprins

Lista de abrevieri	Error! Bookmark not defined.
Dicționar	Error! Bookmark not defined.
Prefață.....	Error! Bookmark not defined.
1. Introducere.....	Error! Bookmark not defined.
1. 1. Domeniul cercetării	Error! Bookmark not defined.
1. 2. Istoricul cercetării	Error! Bookmark not defined.
1. 3. Scopul cercetării	Error! Bookmark not defined.
1. 4. Metoda de cercetare și surse.....	Error! Bookmark not defined.
1. 5. Structura tezei și aspecte ale descrierii orgilor	Error! Bookmark not defined.
2. Orgile din protopopiatul Ciuc Inferior și Cașin	Error! Bookmark not defined.
2. 1. Din districtul protopopiate Ciuc Inferior și Cașin	Error! Bookmark not defined.
2. 2. Cetățuia.....	Error! Bookmark not defined.
2. 3. Armășeni.....	Error! Bookmark not defined.
2. 4. Misentea	Error! Bookmark not defined.
2. 5. Ciucsângeorgiu, Sfântul Gheorghe.....	Error! Bookmark not defined.
2. 6. Bancu, Sfântul Joan	Error! Bookmark not defined.
2. 7. Ciucsângeorgiu, Calvaria	Error! Bookmark not defined.
2. 8. Sântimbru	Error! Bookmark not defined.
2. 9. Sâncrăieni	Error! Bookmark not defined.
2. 10. Leliceni	Error! Bookmark not defined.
2. 11. Sânmartin.....	Error! Bookmark not defined.
2. 12. Sânsimion	Error! Bookmark not defined.
2. 13. Vrabia	Error! Bookmark not defined.
2. 14. Cozmeni.....	Error! Bookmark not defined.
2. 15. Iacobenii	Error! Bookmark not defined.
2. 16. Cașinu Nou	Error! Bookmark not defined.
2. 16. Cașinu Nou, Sfânta Maria	Error! Bookmark not defined.
2. 17. Lăzărești.....	Error! Bookmark not defined.

2. 18. Armășenii Noi	Error! Bookmark not defined.
2. 19. Plăieșii de Jos	Error! Bookmark not defined.
2. 20. Imper.....	Error! Bookmark not defined.
2. 21. Tușnad	Error! Bookmark not defined.
2. 22. Băile Tușnad	Error! Bookmark not defined.
2. 23. Tușnad Nou	Error! Bookmark not defined.
3. Orgile din protopopiatul Ciuc Superior	Error! Bookmark not defined.
3. 1. Din districtul protopopiate Ciuc Superior	Error! Bookmark not defined.
3. 2. Nădejdea	Error! Bookmark not defined.
3. 3. Bălan.....	Error! Bookmark not defined.
3. 4. Ciceu.....	Error! Bookmark not defined.
3. 5. Dănești	Error! Bookmark not defined.
3. 6. Delnița, Sfântul Ioan	Error! Bookmark not defined.
3. 7. Delnița, capela	Error! Bookmark not defined.
3. 8. Mădăraș	Error! Bookmark not defined.
3. 9. Cârța	Error! Bookmark not defined.
3. 10. Mihăileni.....	Error! Bookmark not defined.
3. 11. Racu.....	Error! Bookmark not defined.
3. 12. Văcărești	Error! Bookmark not defined.
3. 13. Sândominic	Error! Bookmark not defined.
3. 14. Tomești	Error! Bookmark not defined.
3. 15. Șumuleu, Sfântul Petru și Paul	Error! Bookmark not defined.
3. 16. Șumuleu, biserica franciscanilor	Error! Bookmark not defined.
3. 17. Șumuleu, capela Sfântul Anton	Error! Bookmark not defined.
3. 18. Toplița-Ciuc.....	Error! Bookmark not defined.
3. 19. Miercurea Ciuc, Sfânta Cruce	Error! Bookmark not defined.
3. 20. Miercurea Ciuc, liceul	Error! Bookmark not defined.
3. 21. Miercurea Ciuc, cetatea Mikó	Error! Bookmark not defined.
3. 22. Miercurea Ciuc, Mileniu	Error! Bookmark not defined.
3. 23. Păuleni-Ciuc	Error! Bookmark not defined.
3. 24. Nicolești.....	Error! Bookmark not defined.
3. 25. Bârzava	Error! Bookmark not defined.
3. 26. Bârzava, capela Sfântul Josif.....	Error! Bookmark not defined.

3. 27. Siculeni	Error! Bookmark not defined.
3. 28. Siculeni, capela Sfântul Ana.....	Error! Bookmark not defined.
3. 29. Siculeni, Sfântul Ana de pe muntele Mor capela	Error! Bookmark not defined.
3. 30. Lunca de Sus, Sfântul Andrei	Error! Bookmark not defined.
3. 31. Comiat	Error! Bookmark not defined.
3. 32. Lunca de Jos	Error! Bookmark not defined.
3. 33. Ghimeș Făget.....	Error! Bookmark not defined.
3. 34. Ghimeș, Sfântul Petru și Pavel	Error! Bookmark not defined.
3. 35. Ghimeș, Kontumac	Error! Bookmark not defined.
3. 36. Valea Rece.....	Error! Bookmark not defined.
3. 37. Valea Rece, capela.....	Error! Bookmark not defined.
3. 38. Frumoasa, Sfântul Ladislau	Error! Bookmark not defined.
3. 39. Frumoasa, capela Sfânta Maria	Error! Bookmark not defined.
3. 40. Frumoasa, biserica armeano-catolică	Error! Bookmark not defined.
3. 41. Jigodin	Error! Bookmark not defined.
4. Orgile din protopopiatul Gheorgheni.....	Error! Bookmark not defined.
4. 1. Din districtul protopopiate Gheorgheni.....	Error! Bookmark not defined.
4. 2. Borsec, capela.....	184
4. 3. Borsec	Error! Bookmark not defined.
4. 4. Borzont	Error! Bookmark not defined.
4. 5. Ditrău.....	187
4. 6. Ditrău, Sfântul Ecaterina	Error! Bookmark not defined.
4. 7. Ditrău, Sfântul Emeric.....	Error! Bookmark not defined.
4. 8. Joseni	Error! Bookmark not defined.
4. 9. Ciumani	Error! Bookmark not defined.
4. 10. Ciumani, capela	Error! Bookmark not defined.
4. 11. Remetea	Error! Bookmark not defined.
4. 12. Gheorgheni, Sfântul Nicolae	Error! Bookmark not defined.
4. 13. Gheorgheni, Muncitorul Sfântul Iosif	Error! Bookmark not defined.
4. 14. Gheorgheni, biserica armeano-catolică	Error! Bookmark not defined.
4. 15. Tulgheș	Error! Bookmark not defined.
4. 16. Suseni	Error! Bookmark not defined.
4. 17. Chilieni	Error! Bookmark not defined.

4. 18. Toplița.....	Error! Bookmark not defined.
4. 19. Lăzarea.....	Error! Bookmark not defined.
4. 20. Lăzarea, biserica franciscană	Error! Bookmark not defined.
4. 21. Valea Stâmbă.....	Error! Bookmark not defined.
5. Rezumatul	Error! Bookmark not defined.
5. 1. Rezumatul cercetării și concluziile.....	Error! Bookmark not defined.
5. 2. Lista organelor actuale ale celor trei protopopiate	Error! Bookmark not defined.
5. 3. Constructori de orgi, reparatori și întreținători în cele trei protopopiate	Error! Bookmark not defined.
5. 4. Lista cu constructorii de orgi și instrumentele actuale din cele trei protopopiate	Error! Bookmark not defined.
5. 5. Întrebări, obiective suplimentare, sarcini	Error! Bookmark not defined.
Anexa 1.....	Error! Bookmark not defined.
Lista organelor celor trei districte protopopiate	Error! Bookmark not defined.
Din tabelul de ansamblu al organelor districtului protopopiate Ciuc Inferior și Cașin.....	Error! Bookmark not defined.
Din tabelul de ansamblu al organelor districtului protopopiate Ciuc Superior	Error! Bookmark not defined.
Din tabelul de ansamblu al organelor districtului protopopiate Gheorgheni	Error! Bookmark not defined.
Anexa 2.....	Error! Bookmark not defined.
Contracte de orgă, procese-verbale, relatări din presă, ediții de surse	Error! Bookmark not defined.
Anexa 3.....	Error! Bookmark not defined.
Fotografii cu orgile celor trei protopopiate	Error! Bookmark not defined.
Anexa 4.....	Error! Bookmark not defined.
Fotografii, articole de papetărie și anunțuri ale constructorilor de orgile și experților	Error! Bookmark not defined.
Bibliografie.....	Error! Bookmark not defined.
Summary.....	Error! Bookmark not defined.
Rezumat.....	6

Rezumat

Orga bisericii este o parte inseparabilă și un accesoriu al sacralității și moștenirii diverse a Episcopiei Romano-Catolice de Transilvania (mai târziu Arhiepiscopia Alba Iulia), înființată în anul 1009. Orgile Transilvaniei, inclusiv cele de pe teritoriul Arhiepiscopiei noastre, sunt cele mai estice exemple ale arhitecturii orgilor din Europa, care se află și astăzi în uz liturgic activ.

Titlul tezei mele de doctorat surprinde istoria orgilor aflate pe teritoriul a trei arhidiaconate din arhidieceza noastră. Deși aceste trei arhidiaconate formează o entitate separată din punct de vedere organizatoric și geografic, ele pot fi considerate unificate din punct de vedere confesional, întrucât multă vreme toate cele trei arhidiaconate au fost „pur” catolice.

Toate instrumentele acestor trei arhidiaconate cercetate mărturisesc faptul că, în arhidiaconatele discutate, orga a fost întotdeauna parte integrantă a liturghiei, pentru care, mulțimea credincioșilor care tânjeau sunetul orgii, a putut să aducă un sacrificiu destul de mare. Și așa este și astăzi! La urma urmei, putem spune că în perioada trecută tot mai multe instrumente muzicale au fost reînnoite și reconstruite, pentru slava lui Dumnezeu și folosul spiritual al comunităților.

Obiectivul principal al tezei mele de doctorat este, așadar, cercetarea și documentarea detaliată a orgilor din regiunile celor trei arhidiaconate ale arhiepiscopiei noastre, precum și identificarea și enumerarea orgilor care nu au fost până acum consemnate în literatură, precum și immortalizarea lor pe baza diferitelor documente de arhivă și consemnări istorice.

Pe lângă biserici, clădiri publice, cimitire și obiecte liturgice, orgile noastre, pe lângă frumusețea lor estetică, valoarea artistică și funcția muzicală bisericească, au o semnificație de istorie industrială și muzicală, precum și o valoare istorică culturală foarte remarcabilă.

În aceste trei arhidiaconate au fost în total 64 de parohii¹, dintre care 71 au în prezent orgi în bisericile parohiale, capele sau în filialele parohiale. La acestea se adaugă și

¹ Acestea includ cele două parohii catolice de rit armean (Gheorgheni și Frumoasa), precum și cele două mănăstiri (Șumuleu și Lăzarea). În plus, facultatea universitară din Miercurea Ciuc este, de asemenea, listată separat.

orga recent achiziționată a bisericii reformate Gheorgheni din arhidiaconatul Gheorgheni și a bisericii unitare din Miercurea-Ciuc din arhidiaconatul Ciuc Superior, care nu face parte din următoarele date.

Pe teritoriul arhidiaconatului Ciuc Inferior și Cașin, care este constituită din 15 parohii și filiile lor, se regăsesc orgi în 18 biserici și capele. Aceste parohii sunt următoarele: Cetățuia, Armășeni, Misentea, Ciucsângeorgiu, Sântimbru, Sâncrăieni, Lelicieni, Sânmartin, Sânsimion, Cașinu Nou, Cozmeni, Lăzărești, Plăieșii de Jos, Tușnad și Tușnad Nou.² Filiile și capelele aparținând acestor trei sunt: Vrabia, Iacobeni, Ciucsângeorgiu Calvaria și Armășenii Noi, Bancu, Imper, Cașinu Nou și Băile Tușnad un total 5 au fost orgă. În aceste biserici și capele au fost în total 23 de orgi.

Arhidiaconatul Ciuc Superior cuprinde cele mai multe orgi, în prezent aici se află 33 de biserici și capele în 24 de parohii și filialele afiliate acestora au instrumente.

Aceste parohii sunt următoarele: Bălan, Ciceu, Dănești, Delnița, Mădăraș, Cârța, Racu, Șumuleu, Șumuleu – biserica franciscanilor, Sândominic, Nicolești, Tomești, Miercurea Ciuc – biserica Sfânta Cruce, Miercurea Ciuc – biserica Mileniu, Toplița-Ciuc, Ghimeș Făget, Lunca de Jos, Lunca de Sus, Valea Rece, Siculeni, Frumoasa, Frumoasa – biserica armeano-catolică și se află în Jigodin,³ iar în cele trei parohii Miercurea Ciuc – biserica Sfântul Augustin, Harghita-Băi și Coșnea nu există instrumente muzicale.

Există organe în 9 dintre ramurile și capelele aparținând parohiei: Nădejdea, Bârzava (biserica), Bârzava (capela), Ghimeș – biserica Sfântul Petru și Pavel, Comiat, Păuleni-Ciuc, Siculeni (capela Sfânta Ana), Văcărești și Valea Rece (capela).⁴ De asemenea Delnița (capela), Miercurea Ciuc – cetatea Mikó, Șumuleu (capela Sfântul Anton), Miercurea Ciuc – Liceul, Siculeni (capela Sfântul Ana de pe muntele Mor), precum și Frumosa (capela) un total 7 au fost orgă.

Există două orgi complet inutile pe teritoriul acestui arhidiaconat, una capelei din Bârzava și ale bisericii din Lunca de Sus. În acest arhidiaconat se găsește singurul instrument muzical bisericesc unitar aparținând în acest district.⁵

² *A Gyulafehérvári Főegyházmegye név-és címtára 2018*, 170.

³ *Ibidem.* 170–171.

⁴ Instrumentul muzical din secolul al XVIII-lea al capelei Bârzava se află în anexa economică a parohiei Nicolești.

⁵ Orga a fost realizată în 2014 de compania de construcții de orgă încununată de aur Váradi és Fia. Ultima orgă mecanică cu glisieră M+P/7 a fabricii a fost achiziționată de la István Váradi de către parohia unitariană, care a fost livrată și instalată de constructorul de orgă László Bors în 2024. Instrumentul a fost binecuvântat de superintendentul unitar István Kovács în timpul unei slujbe ținute la 17 octombrie 2024, după care organistul László Siklódi-Szabó a cântat pentru prima dată. Aranjamentul orgii: Manual, C–43, 58 note Principal 8', Bourdon 8', Octave 4', Rohrflöte 4', Spitzflöte 2', Mixtur 3x 1, 1/3', Pedal, C–g1, 30 note . Subbas 16'. Manual + pedala. Pe baza comunicării constructorului de orgă László Bors (28 octombrie 2024).

Arhidiaconiatul Gheorgheni, cu cele 20 de orgi ale sale, este similară ca și mărime cu arhidiaconatul Ciuc Inferior. În acest arhidiaconat se găsește singurul instrument muzical bisericesc aparținând unei biserici reformate.⁶

Aceste biserici 15 parohii și filiale afiliate și capele, cu un total de 20 de orgi, sunt următoarele: Borsec, Ditrău, Joseni, Ciumani, Remetea, Gheorgheni – Muncitorul Sfântul Iosif, Gheorgheni – Sfântul Nicolae, Gheorgheni – biserica armeano-catolică, Tulgheș, Suseni, Chilieni, Toplița, Lăzarea, Lăzarea – biserica franciscană și Valea Stâmbă în localități există un orgă. În sase parohii: Bicazu Ardelean, Hodoșa, Gheorgheni – Sfântul Ștefan al Ungariei, Izvorul Mureșului, Jolotca, Stânceni încă nu există instrumente.⁷

Acestora li se alătură capelele din Borsec și Borzont, biserica Sfânta Ecaterina din Ditrău, capela Sfântul Emeric al Ungariei din Ditrău, și Ciumani în capelă, în total 5 au orgă.

În total, în cele trei arhidiaconate sunt în prezent 69 de biserici și capele cu instrumente muzicale funcționale. Împărțind pe așezări aceste trei arhidiaconate, orgile se regăsesc în prezent în 50 de localități, adică în cadrul a 53 de parohii și biserici de mănăstiri. Datorită limitelor administrative ale celor trei arhidiaconate, județul Harghita reprezintă aproape 40 la sută din orgile actuale.⁸

Dacă includem așezările, bisericile și capelele din arhidiaconatele în care s-a demonstrat existența anterioară a orgilor în timpul cercetării, atunci încă patru localități (biserici și capele) din arhidiaconatul Ciuc Inferior și nouă din districtul Ciuc Superior aveau cândva o orgă. În total, 82 de biserici sau capele din cele trei arhidiaconate aveau cândva o orgă tradițională.

⁶ În Biserica Reformată Gheorgheni, până în octombrie 2020, orga tradițională nu a slujit la slujbe. Instrumentul lor a fost realizat în Țările de Jos de constructorul de orgă Karel Rouw între 1987 și 1989. Orga a fost folosită ca orgă de casă, cumpărată din Germania. În timpul slujbei desfășurate la 31 octombrie 2020, preotul local a binecuvântat instrumentul, care a fost apoi cântat pentru prima dată de Molnár Tünde, un organist care locuiește în Marosvásárhely. Dispunerea organului: Manual, C–f3, 54 note 1. Holpyp 8', 2. Prestant 4', 3. Roerfluit 4', 4. Quint 2 2/3', 5. Vlakfluit 2', 6. Terts 1 3/5', Manual + Pedala. Pedală, C–d1, 27 note. (Agățat) Cf. BARABÁS Orsolya, *Orgonával bővült a gyergyószentmiklósi református templom*, In: Székelyhon, II. évf., 209. szám., 2020. október 29, 5.

⁷ *A Gyulafehérvári Főegyházmege név-és címtára 2018*, 171.

⁸ Pe baza cercetărilor lui István Dávid și a cercetărilor mai recente, în județul Harghita sunt înregistrate în prezent un total de 185 de orgi în biserici. Constructorul de orgi Zoltán Pap enumeră 112 orgi în studiul său privind scaunul Odorhei. Dintre acestea, 101 aparțin bisericilor romano-catolice, inclusiv 3 mănăstiri franciscane, 43 de instrumente aparțin confesiunii reformate, 39 bisericii unitariene și 2 bisericilor armeano-catolice. Arhidiaconatului Ciuc Superior îi aparțin încă două orgi bisericești catolice, în Ghimeș Făget, județul Bacău, care nu sunt incluse în totalul orgilor bisericești catolice. Astfel, actualele instrumente muzicale ale celor trei arhidiaconate reprezintă 38 la sută din totalul instrumentelor muzicale din județul Harghita. Vide: PAP Zoltán, *A gyergyószentmiklósi Szent Miklós templom Kolonics orgonájának helyreállítása, restaurálása*, In: Isis. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 21, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely 2022, 75.

În cazul unor biserici și capele, cercetările arhivistice au permis identificarea existenței anterioare a mai multor orgi, precum și împrejurările exacte ale construcției lor.

Inclusiv extinderea și reconstrucția orgilor existente, care a presupus o transformare completă a caracterului inițial al orgii până în acel moment, a fost dezvăluită soarta și istoria unui total de 207 orgi⁹ până acum, parțial necunoscute pe teritoriul celor trei arhidiaconate, sau clarificate (mai mult sau mai puțin) într-un total de 50 de parohii și filiile acestora, în biserici și capele.

În următorul tabel prezint constructorii și orgile aflate în prezent pe teritoriul celor trei arhidiaconate. Anul construcției al orgilor vechi executați de meșteri necunoscuți, am determinat doar aproximativ, pe baza trăsăturilor stilistice.

În cazul instrumentelor care și-au păstrat starea inițială, am convenit mai întâi asupra anului construcției, numele constructorului și locul construcției. Dimensiunea curentă și numărul de registru al instrumentelor sunt prezentate într-o coloană separată.

În cazul orgilor reconstruite, la care au avut loc modificări majore, voi preciza mai întâi anul de construcție inițial și constructorul instrumentului, apoi între paranteze anul celei mai recente modificări sau extinderi, precum și numele meșterului care a efectuat munca.

Constructorii de orgi și orgile de pe teritoriul celor trei arhidiaconate				
Anul de construcție	Constructorii de orgi	Localitatea	Mărimi	Registru
1894	Angster József	Cârța	M+P	11
1905		Ghimeș – biserica Sfântul Petru și Pavel	M+P	6
1910		Borsec	M+P	10
1911		Frumoasa – biserica armeano-catolică,	2M+P	11
1942		Mădăraș	2M+P	11
1958	Alfréd Fűrér	Armășeni	M+P	5
1840	Barabás Sámuel	Ciceu	M+P	8
2021-2024	Bartis Szabolcs și Bors László	Lunca de Sus – biserica Sfântul Andrei	2M+P	20

⁹ În numărul de 207 de instrumente nu include și organele bisericii reformate din Gheorgheni și bisericii unitarian din Miercurea-Ciuc.

1899	Boda József	Cozmeni	M+P	9
1900		Lăzărești	M+P	7
1921		Sântimbru	M+P	10
1933		Nădejdea	M	5
1904- (2019)	Boda József - Sándor Péter	Toplița-Ciuc	2M+P	16
1990	Bosch. cég	Borzont	M+P	7
1925	Carl Theodor Kuhn cég	Ghimeș Făget	2M+P	18
2017	C.O.T. Hărman firma	Siculeni – capela Sfânta Ana	M	6
1834	Goos János	Mihăileni	M	7
1995	Hermann Binder Pap Zoltán	Ciumani (capela)	2M+P	6
1700 în jurul	Johannes Baumgartner	Ciucsângeorgiu Bancu – Calvaria	M	2
1898- (1920)	Klink Sándor - Boda József	Miercurea Ciuc – Sfânta Cruce	M+P	7
1898- (2002)	Klink Sándor – Pap Zoltán	Sânsimion	2M+P	14
1863	Kolonics István	Șumuleu	M	9
1864		Bălan	M+P	10
1865		Jigodin	M+P	6
1865		Sâncrăieni	M	6
1867		Valea Stâmbă	M+P	7
1870		Lăzarea	M+P	10
1872- (2016)	Kolonics István - Pap Zoltán	Gheorgheni – biserica Sfântul Nicolae	2M+P	18
1883- (2006)	Kolonics István - Bors László	Ciucsângeorgiu	2M+P	11
1883- (2023)	Kolonics István - Bors László	Tușnad	2M+P	11
1885		Casinu Nou	M+P	11
1885		Lelicieni	M	6
1885		Vrabia	M	5
1892-1893	Kolonics István - Takácsy Ignác	Cetățuia	M+P	9
1873	Nagy József	Sânmartin	M+P	9
1875		Chilieni	M+P	7
1874- (2004)	Nagy József - Pap Zoltán	Suseni	2M+P	16
1894		Păuleni-Ciuc	M	6
1889-2007	Nagy József - Bartis Szabolcs Sándor Péter	Tulgheș	M+P	8
1892-	Nagy József -	Frumoasa	2M+P	24

(2010)	Bors László			
1827	Petrus Gottlieb Schneider	Iacobenii	M	7
1829-1834		Delnița – biserica Sfântul Ioan Botezătorul	M	6
1901	Rieger Ottó	Gheorgheni – biserica armeano-catolică	2M+P	14
1902		Toplița	2M+P	11
1904		Lăzarea – biserica franciscană	2M+P	11
1911		Ditrău	2M+P	25
1915		Siculeni	2M+P	14
1916		Joseni	2M+P	10
1942		Plăieșii de Jos	M+P	6
2008	Sándor Péter	Comiat	2M+P	11
2015	Sándor Péter și Bakos Károly	Miercurea Ciuc – biserica Mileniu	2M+P	18
1862	Sámuel Binder	Bârzava (biserica)	M+P	14
1872- (2016)	Takácsy Ignác - Bors László	Tomești	2M+P	19
1873	Takácsy Ignác	Misentea	M	5
1884- (2009)	Takácsy Ignác - Pap Zoltán	Sândominic	2M+P	21
1885- (2000)	Takácsy Ignác - Pap Zoltán	Lunca de Jos	2M+P	15
1889- (2015)	Takácsy Ignác - Pap Zoltán	Racu	M+P	8
1879	Vass István	Remetea	M+P	10
1878- (2000)	Vass István - Pap Zoltán	Ciumani	2M+P	28
1965	Willem van Leeuwen	Gheorgheni – biserica Muncitorul Sfântul Iosif	2M+P	17
1929	Wegenstein firma	Nicolești	2M+P	15
1931		Șumuleu – biserica franciscană	3M+P	41
1939		Dănești	2M+P	19
1961	Willi Péter	Valea Rece (capela)	M+P	5
1962		Borsec (capela)	M	3
2008	Pap Zoltán	Valea Rece	M+P	8
2012		Văcărești	M+P	8
2015		Ditrău (biserica Sfânta Ecaterina)	M+P	7
2015		Ditrău (capela Sfântul Emeric)	M+P	7
1700 jurul	Neconoscute	Bârzava (capela)	M	4

1729- (1885)	Neconosscut Kolonics István	Tușnad Nou	M	6
-----------------	--------------------------------	------------	---	---

Transilvania este un imens muzeu de orgă. Cercetătorii profesioniști și cunoscătorii acestui subiect numără peste 1.500 de orgi, dintre care majoritatea pot fi deja clasificate drept obiecte de valoare muzeală. Potrivit lui Erich Türk, însă, „*un inventar complet și detaliat al celor aproximativ 1.500 de orgi ale țării încă lipsește*”.¹⁰

Deși marea majoritate a acestor instrumente sunt orgi sătești de dimensiuni și executări modeste, în general ele dezvăluie o imagine colorată și autentică a istoriei culturii noastre muzicale.¹¹ Există și instrumente mai noi, dar numărul lor este relativ mic, majoritatea orgilor au mai mult de o sută de ani.

Pe baza datelor de care dispunem, putem spune că în cele trei arhidiaconate cercetate, cultura de orgi exista deja de la mijlocul secolului al XVII-lea.¹² În secolul al XVII-lea, izvoarele de arhivă se referă la orgi deja existente în toate cele trei arhidiaconate: Șumuleu – biserica franciscană (1650?, 1659), Gheorgheni (1662, 1677), Miercurea-Ciuc Cetate Mikó (1694), Joseni (1697), Ciucsângeorgiu (în jurul anului 1690).

Orgile din secolul al XVII-lea ale celor trei arhidiaconate au fost realizate la Brașov, precum și, pe lângă Transilvania, probabil la Cracovia. Dintre acestea, Brașovul se remarcă ca un loc căutat de orgă. La aceasta se referă și orga cumpărată pentru biserica din Nadeș în anul 1629, sau cea din Șumuleu din 1659, renovată ulterior de către Ioan Kájoni, precum și orga cumpărată pentru biserica din Gheorgheni în anul 1677.

Având în vedere dimensiunea (instrumente pozitive mai mici) și structura lor, orgile din secolele XVII-XVIII aveau în cea mai mare parte suflante cu curea.¹³ Acest lucru ne este confirmat de nenumăratele consemnări ale dărilor de seamă și ale registrelor economice, întrucât „curelele de orgi” s-au uzat rapid și au trebuit să fie achiziționate altele noi.

Meșterii constructori de orgă sau restauratorii de orgi, cunoscuți după nume, au apărut în această regiune abia de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar din secolul al XIX-lea, în lumina documentelor cercetabile existente, au devenit cunoscute numele și activitatea a tot mai mulți organiști. Cu excepția lui Ioan Kájoni și István Abos din Joseni, nu deținem informații despre meșteri locali care lucrează în arhidiaconate, dar în secolele

¹⁰ TÜRK Erich, 2012/2013, 179.

¹¹ DOKUMENTUM 1993/1994, 104.

¹² Cultura săsească a orgilor din secolele XIV-XVI a fost publicată de Hermann Binder în cartea sa editată pe acest subiect. Vide: HERMANN 2000, 11–23.

¹³ În zilele noastre, încă se mai găsesc astfel de orgi care pot fi operate prin tragerea unei curele, printre altele la Bancu, Ghelinta și biserica reformată din Brâncoveniști.

al XVII-lea și al XVIII-lea, din cauza deficitului de izvoare specific vremii, nu putem exclude munca altor maeștri locali.

În cursul cercetării, a fost posibilă identificarea numelor a 67 de meșteri constructori de orgi și restauratori de orgi, inclusiv ale celor din secolele al XVIII-XX, necunoscute până acum, cum ar fi: Lőrinc Rosa, János Raab, Mátyás Velter, András Jakab, János Nagy, Mózes Nagy, Mihály Schuller și Josef Behr. Datele obținute arată că meșterii care au construit și restaurat instrumente muzicale, aproape fără excepție proveneau din comitatele și provinciile învecinate ale țării, iar majoritatea proveneau din mediul săsesc. În domeniul cercetat, cu meșter local – pe nume József Boda – ne întâlnim doar la turnura secolelor 19-20.

Cel mai vechi constructor de orgă cunoscut este călugărul franciscan Ioan Kájoni, care a fost o figură remarcabilă în istoria timpurie a arhitecturii de orgă din Transilvania. Avem o însemnare autografă în limba latină scrisă de el, care datează din 1664 și s-a păstrat la orga din Șumuleu, conform căreia a făcut orgă în Șumuleu, Lăzarea, Călugăreni și, de asemenea, „et alia multa instrumenta” (multe alte instrumente). În 1879, Jukundián Simon, primul care l-a descoperit pe Kájoni, i-a scris unuia dintre prietenii săi: „Am cântat la orgă timp de 8 ani (la Șumuleu, Călugăreni și Lăzarea) la orgile pe care le-a construit cu propriile mâini”.¹⁴ Dacă instrumentul lui Kájoni din Șumuleu a supraviețuit cu adevărat până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atunci acesta a fost demolat de István Kolonics. Un instrument reconstruit de Kolonics a fost folosit în Lăzarea până în 1904, apoi în 1910 a fost mutat la biserica catolică din Dumbrăvioara, unde se află și în zilele noastre în uz.¹⁵ Soarta ulterioară a celorlalte instrumente ale lui Kájoni este necunoscută.¹⁶ Cu toate acestea, se poate dovedi că István Abos, originar din Joseni, care a reparat orga din Tomești, a învățat meșteșugul de fabricare de orgi de la el.

Printre maeștrii din Secuime, de la începutul secolului al XIX-lea, iese în evidență Mátyás Velter din Valea Crișului, originar din Treiscaune, care a activat și în Ciceu, Izvorul Oltului și Joseni. El a fost urmat de constructorul de orgă Sámuel Barabás

¹⁴ *Vegyeselek*, In: Új Magyar Sion Egyházirodalmi Folyóirat, X. Évf., 1879, 398–399. (ADT)

¹⁵ Pe baza trăsăturilor stilistice ale instrumentului aflat la Dumbrăvioara, deducem că este opera lui Johannes Hahn, un constructor de orgă din secolul al XVIII-lea din Sibiu, și nu al lui Kájoni.

¹⁶ La Călugăreni, în 1707, se notează despre orga lui Kájoni, că vechea orgă a fost îndepărtată, în schimb guvernatorul Zsigmond Kornis a făcut o nouă orgă și un cor. Orga lui Kornis a fost renovată și extinsă în anul 1893 de către constructorul de orgă Ignác Takácsy, iar în 1910 a fost achiziționată o orgă pneumatică M+P/7, în valoare de 2.800 de coroane, de la compania Rieger, în locul „amintirii grațioase a secolului al XVII-lea”. Vide: HISTORIA DOMUS SEU CONVENTO MIKHÁZA I. kötet, 1707–1877, 15., MIKHÁZI FERENCES ZÁRDA DOMUS HISTÓRIÁJA II. kötet, 1877–1990, 37, 119.

din Păpăuți, cu mai multe lucrări în zona Ciucului și Gheorgheniului. Dintre arhidiaconatele studiate, singura lui orgă li s-a păstrat la Ciceu, în Ciuc Superior.¹⁷

Dintre măștrii sași, Johann Goos din Sighișoara se remarcă prin lucrările sale din Sâncrăieni și Nicolești, precum și Petrus Gottlieb Schneider din Brașov, cu orgi în biserica armeană din Frumoasa și orga sa din Cașinu Nou.

Începând cu anii 1850, unul dintre cei mai activi și productivi constructori de orgi din regiune a fost István Kolonics, care a venit din Subotica (SRB) și a lucrat la Șumuleu până în anul 1859, apoi la Târgu Secuiesc. Pe teritoriul celor trei arhidiaconate a construit 19 noi orgi și a reconstruit sau renovat încă 13 instrumente. Datorită activității sale, instrumentele realizate de vechii meșteri sași, au fost transferate în mai multe biserici. Astfel, de exemplu, orga lui Johannes Baumgarter din satul Sântionlunca a fost transferată la capela din satul Bancu, sau, în mod similar, orga bisericii reformate din Mureni, în 1880, la capela din Bârzava. Activitatea lui Kolonics s-a extins nu numai la construcția de orgi, ci și la altare. În această perioadă și-a desfășurat activitatea și discipolul lui Kolonics, constructorul de orgă György Bartha din Merești, care a efectuat în mare parte lucrări de reparații la sfârșitul secolului al XIX-lea. El este urmat de Ignác Takácsy, constructor de orgă din Târgu Mureș, care a lucrat în regiunea Ciuc Inferior și Ciuc Superior, construind șase orgi, iar József Nagy din Brașov, a construit și el un număr de cinci instrumente. Mózes Balás, considerat constructorul de orgă și pictorul din scaunul Odorhei, apare și în regiunile Ciuc Superior și Ciuc Inferior, unde cunoaștem trei instrumente muzicale și chiar un amvon. Iar István Vass din Târgu Mureș, considerat discipol al lui Takácsy, are două lucrări, ambele situate în arhidiaconatul Gheorgheni.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, extinderea marilor fabrici de orgă din Ungaria a ajuns încet în partea de est a țării, inclusiv în arhidiaconatele Ciuc și Gheorgheni. Datorită ascensiunii economice al parohiilor, la turnura secolelor XIX-XX, a fost posibil să se comande instrumente de la fabricanți de orgi băștinași celebri. Astfel, în această regiune, compania Rieger din Budapesta a executat șase instrumente, iar compania Angster din Pécs alte cinci instrumente.

În aceste regiuni apar și unele dintre lucrările constructorului de orgă mai puțin cunoscut Sándor Klink, deși nu se poate spune că acestea sunt lucrări durabile și de înaltă calitate. La începutul secolului XX, József Boda s-a stabilit în Toplița-Ciuc și a fost prezent în cea mai mare parte cu orgile sale cu cutie conică, iar până la sfârșitul perioadei

¹⁷ Repertoriul lui István Dávid atribuie orga bisericii reformate din Herculian (1849) drept singura lucrare a lui Sámuel Barabás. Vide: DÁVID 1996, 100., SZÖCSNÉ 1999, 74–75.

dintre cele două războaie mondiale a efectuat lucrări de transformări și reparații la mai multe orgi. Dintre descendenții direcți ai lui Boda, fiul său Jenő și-a continuat activitățile de restaurator de orgi până în anii 1980.

În ultimii ani ai primului război mondial,¹⁸ după strângerea clopotelor și a altor obiecte metalice, a avut loc demolarea tuburilor frontale ale orgilor confecționate din tablă metalică sau aliaje de tablă. Perioada de după schimbarea imperiului a fost în mod clar și epoca restaurărilor de orgi. În acea vreme, în esență, a rămas doar o fabrică de orgă și doi meștri din Secuime pentru a renova stocul de instrumente decimat și, eventual, pentru a se ocupa de construcția altora noi. Fabrica lui Richárd Wegenstein din Timișoara a construit trei orgi noi și a reparat opt instrumente. Constructorul de orgă József Boda, a construit patru instrumente noi și a modificat sau renovat 25 de instrumente, fiind unul dintre cei mai prolifici meșteri ai arhidiaconatelor Ciuc Inferior și Ciuc Superior. El este urmat de Ferenc Szeidl, care s-a stabilit la Oradea și mai târziu la Târgu Mureș, și care a finalizat două reconstrucții și zece reparații de instrumente. În anii 1940 acestora li se adaugă lucrările „de război” ale lui Angster din Mădăraș și Rieger din Cașin. Câteva orgi au fost renovate de către cantorul Ákos Bálint.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada care a urmat, au apărut din obscuritate meșteri restauratori de orgi, cum ar fi Ákos Maksay, Árpád Magyarai și Zoltán Prekop.

Situația politică și economică a anilor 1950, în urma celui de-al Doilea Război Mondial, nu a fost favorabilă instrumentelor avariate și nici arhitecturii orgilor din Transilvania, construcția și renovările de orgă fiind aproape complet oprite.

Fabrica de orgi de renume național Wegenstein a fost închisă, iar autoritățile statului au restricționat funcționarea constructorilor de orgi care reparau instrumente clasificate drept „clericale”. Astfel, activitatea de restaurare a orgilor din această perioadă s-a manifestat în principal prin înlocuirea tuburilor rechiziționate și repararea orgilor, precum și montarea motoarelor de suflante. Construirea altora noi era exclusă.

Începând cu anii 1960, János Mesnyi, un constructor de orgă din Târgu Mureș, a încercat să repare orgi care erau inutilizabile și care aveau nevoie de renovări temeinice, valorificând pe deplin posibilitățile limitate. Până în anii 1990, a fost aproape singurul constructor de orgi, care se putea ocupa de aceste instrumente într-un mod semnificativ, așa că a reparat zece orgi în aceste arhidiaconate. În mod similar, Jenő Boda și Ottó

¹⁸ Vö: RÓTH András Lajos, *Hadrendben az orgonák*, In: *Lustra*, V. évf. (2018) 1. szám., 48–52.

Einschenk din Braşov au lucrat ca şi restauratori de orgi. În anii 1980, în aceste regiuni, întâlnim şi activităţile constructorilor de orgă Walter Kindl şi József Molnár.

Evenimentele din 1989 şi schimbările politice ulterioare au creat şi noi oportunităţi pentru orgile celor trei arhidiaconate. În primul rând, s-a putut pregăti în această perioadă specialiştii necesari şi anume: Károly Bakos, Szabolcs Bartis, László Bors, Zoltán Pap şi Péter Sándor. Datorită activităţilor lor, cu puţine excepţii, s-au putut restaura, repara, extinde şi reconstrui orgi, precum şi construirea unor instrumente noi şi compensarea lipsurilor necesare cu instrumente uzate în bună stare, aduse din străinătate. Datorită activităţii lor, construcţia de orgă a fost reînviată în Transilvania.

Odată cu creşterea nevoii pentru instrumente muzicale, în jurul anilor 2000 au apărut orgile de import, deşi la început acest lucru s-a manifestat doar prin extinderea instrumentelor muzicale mai mici. Astfel, de exemplu, orgile din Lunca de Sus şi Ciurmani au putut fi reconstruite şi extinse. Dar în toate cele trei regiuni, în bisericile mai vechi şi mai ales în cele mai recent construite se găsesc instrumente de import străin, precum cel al lui Alfréd Führer la Armăşeni, orga făcută de compania Kuhn pentru Ghimeş Făget, orga companiei Bosch în biserica din Borzont, instrumentul lui Péter Willi în Borsecul de Jos şi Valea Rece, orga de concert olandeză a lui Willem van Leeuwen pentru Sf. Josif Muncitorul Gheorgheni, cel al companiei Walcker la Tuşnad-Băi, care a fost dată lui Odorheiu-Secuiesc în 2024, în timp ce orga lui Karel Rouw a fost instalată în biserica reformată din Gheorgheni. În mod similar, ultima orgă a companiei de construcţii de organe Váradi din Ungaria a fost instalată la Mircurea-Ciuc, denumirea unitariană.

Datorită tuturor acestora, este îmbucurător faptul că în ultimele trei decenii, stocul de orgă din toate cele trei arhidiaconate s-a extins cu aproape 33 de instrumente noi sau recent reconstruite, ceea ce a contribuit şi la starea din ce în ce mai favorabilă a instrumentelor regiunii.

În cele trei arhidiaconate, avem informaţii despre doar două instrumente muzicale în stare complet inutilizabilă, şi anume orga bisericii din Lunca de Jos şi cea din capela din Bârzava. Cinci instrumente care sunt încă funcţionale aşteaptă reparaţii urgente¹⁹, dintre care la două au început reparaţiile (Cozmeni şi biserica armeano-catolică din Frumoasa). În acelaşi timp , de asemenea, şase instrumente (orgile de la Remetea, Suseni. Nicoleşti, Caşin, Sântimbru şi Caşinu Nou) necesită reparaţii minore, acordare şi curăţare. Starea

¹⁹ Orgile bisericilor din Mircurea Ciuc – Sfânta Cruce, Lăzăreşti şi Caşinu Nou.

celorlalte instrumente poate fi descrisă ca fiind impecabilă sau bună. Instrumentul muzical vechi, inutilizabil, valoros istoric al capelei din Bârzava necesită o restaurare completă.

Marea majoritate a instrumentelor muzicale se găsesc în biserici și capele, unde comunitatea nu este încă amenințată de depopulare, motiv pentru care există o cerere constantă din partea parohiilor pentru supravegherea atentă, întreținerea și restaurarea acestor orgi, spre deosebire de orgile altor confesiuni, unde deși multe dintre ele sunt valoroase, însă soarta instrumentului este deja pecetluită de nimicire.²⁰ Cu excepția puținelor instrumente menționate, aceste piese sunt încă în uz liturgic activ zilnic.

Pe lângă factorii culturali, sociali și economici, starea instrumentelor muzicale este legată nu în ultimul rând și de muzica bisericească, care este de un standard foarte favorabil în majoritatea locurilor. În perioada recentă, este îmbucurător faptul că tot mai mulți cantori din arhidiaconate își câștigă existența completând studiile muzicale avansate și alte cursuri în acest domeniu. Astfel, în tot mai multe comunități se dezvoltă o cerere mai mare pentru orgă și muzică artistică. Un semn consistent al acestui lucru, în perioada amintită, este multitudinea de instrumente noi și reînnoirea celor vechi. Toate acestea se datorează, nu în ultimul rând, sacrificiului financiar considerabil al parohiilor, precum și diverselor proiecte de finanțare și resurse financiare locale.

În majoritatea parohiilor continuă să fie folosite vechile instrumente cu valoare istorică, iar acestea sunt uneori adaptate nevoilor liturgice de astăzi. Au fost realizate noi orgi pentru parohiile în care instrumentul vechi, inutilizabil, nu reprezenta prea multă valoare sau nu răspundea deloc nevoilor muzicale.

Starea favorabilă a instrumentelor muzicale în actualele trei arhidiaconate ale arhidiecezei noastre ridică cu siguranță regiunea examinată la una dintre cele mai active regiuni de instrumente muzicale din Transilvania, în comparație cu celelalte regiuni și confesiuni deja cercetate până acum.

În acest sens, scopul principal al tezei a fost atins, întrucât am reușit să obținem un fel de cunoaștere și o nouă imagine asupra colecției și culturii de orgi din cele trei arhidiaconate ale Arhidiecezei Alba Iulia.

²⁰ Dávid Sipos a studiat și a publicat orgile eparhiilor reformate din Sic și Gurghiu, Erich Türk orgile din trei județe din nordul Transilvaniei (Cluj, Sălaj și Bistrița-Năsăud), István Enyedi s-a ocupat de orgile monumentale din Satu Mare, Otfília Valéria Orosz de orgile monumentale ale Protopopiatului Reformat al Ținutului Ierului, iar cel mai recent Pál Enyedi și Attila Márk au cercetat și au prezentat orgile Bisericii Unitariene Maghiare, în speță cele ale parohiilor cercurilor Treiscaune-Alba Superioară și Odorhei.